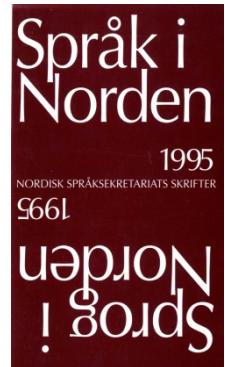

Sprog i Norden

Titel: Norsk språk før og etter 28. november 1994
Forfatter: Kjell Venås
Kilde: Sprog i Norden, 1995, s. 5-23
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Nordisk språksekretariat

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Norsk språk før og etter 28. november 1994

Av Kjell Venås

Bakgrunnen

I dei nordiske språknemndene har tilhøvet til EF (svensk: EG) eller EU (Europaunionen) vorte drøft ikkje så lite dei siste åra. Spørsmålet om EF og språket vart sett på dagsordenen ved det nordiske språkmøtet i Reykjavík i august 1991. Før det hadde ei nærskylld sak vorte diskutert i det same forumet. Språkmøtet i Kristiansund 1989 hadde som hovudemne nordiske språk i høve til den aukande internasjonaliseringa, og det same var framme på møtet i Svaneke på Bornholm i 1990. Frå og med 1991 har tilhøvet til EF eller no: Europaunionen vore presse-
rande. Opptaket kom eigenleg då det i 1989 vart avgjort at det skulle forhandlast om ei avtale mellom EFTA og EF. Forhandlingane førte fram til Den europeiske økonomiske samskipnaden (EØS), som gjorde det aktuelt å omsetja rettsakter for EF til norsk. I 1990 vart det skipa ei ny eining for omsetjing i Utanriksdepartementet i Oslo. Ho hadde som oppgåve å føre slike tekster over til norsk (Venås 1992).

Hausten 1991 var den politiske situasjonen at Sverige og Finland hadde søkt om medlemskap i EF. På språkmøtet i 1991 vart det vedteke å vende seg til den svenske regjeringa med ei oppmoding om å hevde svenske språklege interesser i dei vidare forhandlingane (Venås 1992:60). Det viste seg at det ikkje var grunn til noka uro på det punktet. Vidare kom møtet med ei oppmoding om at Nordisk språksekretariat skulle undersøkje kva språklege røynsler Danmark har gjort som EF-medlem. Det vart etterkome ved at leiaren for Språksekretariatet, dansken Allan Karker, gjorde den granskinga han har gjort greie for i *Dansk i EF – en situationsrapport om sproget* (Karker 1993, jf. Venås 1993). Seinare søkte også Noreg om å bli med i det som kom til å heite Europaunionen. Forhandlingane vart sluttførte for alle landa, regjeringane godtok resultatata og la dei

fram for folket med tilråding om å røyste ja. Folkerøystingane vart haldne hausten 1994.

På tida for det nordiske språkmøtet i Stockholm i september 1994 vart folkerøystingane førebudde i alle landa. Der og ved ei nordisk veke i Oslo like etterpå heldt eg eit foredrag om språklege spørsmål som knytte seg til Noreg/Norden og Europaunionen. Det var tanken å prente ein litt tilpassa versjon av foredraget i *Språk i Norden*. Men i dag skriv vi 30. november, og det er to dagar etter at fleirtalet i Noreg sa nei til å gå inn i Europaunionen. Før det hadde Finland og Sverige sagt ja. Etter denne utviklinga vart ein del av innhaldet i foredraget mindre aktuelt, og den utgåva som følgjer her, er tilpassa den nye stoda. Noka stor ulukke er ikkje det, også fordi foredraget mitt på den nordiske veka i Oslo alt er prenta (som Venås 1994 a og b).

For Noreg med to jamstelte målformer kom det naturleg opp andre spørsmål om praksis og tilpassing til EU enn for dei andre landa. Det var dei særskilde norske vilkåra eg konsentrerte meg om i foredraget mitt og i den opphavlege artikkelversjonen.

Endå det no er språkpolitisk historie, skal eg i stutte drag nemne noko av det som vart gjort for å førebu Noreg språkleg for Europaunionen. Noko er framleis aktuelt, både fordi Noreg vil få å gjera med EU i samband med det som vonleg vil bli ei lukkeleg reforhandla EØS-avtale, og fordi eit oversyn over det som vart gjort før folkerøystinga, kan fortelja noko allment om dei særskilt norske språktilhøva i ei verd som blir meir internasjonalisert både innanfor og utanfor Europaunionen.

Spørsmålet om dei to norske målformene kom særleg inn i arbeidet som styremaktene våre gjorde for å bu Noreg for EU. I søknadstida gjekk arbeidet med å omsetja EU-relevante dokument vidare. Det vart omsett berre til bokmål, endå det heile tida vart reist krav om omsetjing til nynorsk og ført fram ein offentleg kritikk mot utelatinga. Ei folkeutgåve på vel hundre sider av EØS-avtala vart levert på nynorsk, og det vart varsla at også nynorsk skulle koma med seinare.

Norsk språk i EF og EØS

I mars 1993 skipa Kulturdepartementet ei arbeidsgruppe på

seks som fekk til oppgåve å kartleggje den rettslege situasjonen for norsk språk i EØS/EF. I mandatet var det sagt at gruppa skulle leggje «særskild vekt på at vi har to skriftspråk, nynorsk og bokmål». Elles skulle ho kartleggje korleis bruken av nasjonale språk vart praktisert av EF, og gjera greie for om EF/EØS-dokument gav signal om moglege framtidige endringar på det området. Gruppa leverte rapporten «Norsk språk i EF og EØS» i rett tid, før 18.2.1994. Han er på vel 50 sider med nokre vedlegg.

I meldinga gjorde gruppa greie for språkreglar og praksis i EF, EØS-avtala og språk, den norske språksituasjonen, drog opp eit perspektiv for språkreglane i EF, la fram synet sitt på korleis norsk ville stå ved ein eventuell medlemskap, og hadde som vedlegg ei rad viktige dokument knytte til denne saka. «Den sentrale posisjonen» skulle vera den som handelsminister Godal gav uttrykk for då forhandlingane med EF vart opna: «Norsk må få samme status som de andre EF-språkene, i samsvar med nåværende praksis.» Vidare peikte gruppa på at ikkje noko regelverk i EF ville regulere bruken av dei to målformene nynorsk og bokmål. Regjeringa la til grunn at nynorsk og bokmål skulle vera jamstelte. Endå den norske mållova var noko definitivt nytt for EF-organa, ville Noreg byggje på måljamstillinga når ein skulle setja gjennom eit vedtak om norsk som offisielt EU-språk. Det vart vist til «en beslektet situasjon»: Det er fastsett i regelverket for EF at dersom ein stat har fleire språk, skal ein ved valet mellom dei byggje på reglane i lovgjevinga i landet. Drøftinga av dette er delt i tre bolkar.

Arbeidsgruppa meinte at fordi EF ikkje hadde reglar for det norske særtilfellet, måtte spørsmåla avklarast i forhandlingane. Ved utarbeiding og autentisering av rettsakter, både forordningar og direktiv, kunne det vekslast mellom målformene. I dokument som EF lagar av eige tiltak, kunne båe målformene brukast, ingen med mindre enn 25 prosent. Om ein la prinsippa i mållova til grunn, skulle svar på innkomne brev gjevast i den målforma som sendaren hadde brukt. Det ville ikkje gje meirarbeid for omsetjingstenesta i EF. Men det aller meste frå Noreg til EF ville koma frå sentrale statsorgan, og for dei galdt ikkje § 6 i mållova. Det ville koste EU mykje å utvide omsetjingstenes-

ta til dei nye språka, men ikkje å skifte mellom nynorsk og bokmål. Ein måtte berre sjå etter at det vart tilsett folk som kunne båe målformene. Her seier rapporten: «Å beherske norsk fullstendig vil normalt bety at en oversetter må beherske begge målformer.» (s. 52) Det måtte leggjast vinn på å lære opp mange nok av gode tolkar og omsetjarar. Som kjent skal dei i tillegg til fullgod kunnskap i morsmålet sitt ha inngåande kjennskap til to eller fleire offisielle EF-språk. Utanriksdepartementet hadde nyleg vedteke at det ved omsetjinga av EF-rettsakter som trongst for EØS-avtala, skulle utviklast terminologi på nynorsk tilsvarende den som no finst på bokmål, engelsk og fransk.

Stortingsmelding nr. 40

Etter at forhandlingane mellom Noreg og EU var slutførte, la regjeringa fram stortingsmelding nr. 40 1993-94 «Om medlemskap i Den europeiske union». Det er eit omfattande dokument, men det står ikkje mykje om språk der. Meldinga har på s. 331f. tre spalter om «Norsk språk i EU» og om «Forhandlingene». Den fyrste delen orienterer på vel ei spalte om språkelege tilhøve og språkleg praksis i EU. Delen om forhandlingane gjer greie for det språkpolitiske som hende mellom Noreg og EU. For Noreg var to punkt viktige. Det fyrste var å få godkjent at norsk skulle vera jamstelt med dei andre offisielle språka i samsvarende med gjeldande praksis. For det andre ville ein «få aksept for likestilling mellom bokmål og nynorsk». Forhandlingane om det siste tok frå norsk side utgangspunkt i tilrådingane i rapporten «Norsk språk i EF og EØS». Det fyrste punktet vart oppfylt for Noreg som for dei andre søkjarlanda. Reint praktisk drog det med seg at Noreg måtte ha omsett eit stort omfang av regelverket for EU, og at organa i EU måtte rekruttere norske tolkar og omsetjarar.

Frå norsk side gjorde dei nøye greie for den norske språksituasjonen med «to former for samme språk: bokmål og nynorsk». Det var ikkje aktuelt å krevja at målformene skulle sjåast på som to ulike språk, men at organa skulle veksle mellom målformene. Det kunne gjerast utan auka utgifter, berre ein rekrutterte både bokmåls- og nynorskbrukarar når ein bygde opp det norske omsetjarkorpset.

Prinsippet om jamstelling mellom målformene ved norsk medlemskap vart i forhandlingsdokumenta uttrykt i ei einsegn norsk fråsegn, som «erklæring nr. 39 vedlagt Sluttakten til Tilfredseakten». Denne fråsegna hadde ordlyden:

Kongeriket Norge erklærer at bokmål og nynorsk skal være likestilt ved skriftlig bruk av norsk som offisielt språk i Felleskapets organer, slik at allmenngyldige dokumenter, korrespondanse og alminnelig informasjonsmateriale skal utarbeides på den ene eller den annen av de norske målformene.

EU-sida hadde informert omsetjingstenesta om den norske fråsegna og bede henne føre ein rekrutteringspolitikk i samsvar med det. I eit brev dagsett 21.3.94 frå generaldirektøren i Kommisjonen, Steffen Smidt, til den norske forhandlingsleiaren Eivinn Berg vart det vidare gjort framlegg om at denne saka skulle takast opp beinveges mellom norske styremakter og dei relevante organa i EU saman med gjennomføringa av andre administrative verknader av at Noreg kom med.

Vidare sa meldinga at det etter samråd mellom Kommisjonen og norske styremakter var klårt at ei prøve i norsk for søkjarar til omsetjarstillingar ville omfatte både nynorsk og bokmål. Det siste avsnittet av meldinga sa at vilkåra for å oppnå ei røyndleg jamstelling mellom dei to målformene ikkje ville stå og falle med rekrutteringspolitikken til EU. Det vart nærare presisert med at det i Utanriksdepartementet var bygt opp ein terminologibase med utgangspunkt i EF-rettsakter omsette i samband med EØS-avtala og medlemskapssøknaden. I september 1994 inneheldt basen 22 000 fagtermar på bokmål, engelsk og fransk. I samband med omsetjinga av EF-rettsakter til nynorsk skulle basen utvidast med terminologi på nynorsk. Nett dette norske poenget hadde Berlingske Tidende fanga opp, og bladet fortalde om det i ein reportasje 3.5.1994 under den noko kryptiske overskrifta «Europa gemmes på nynorsk i database».

Norsk i EU

I samband med den norske søknaden om medlemskap i EU gav

Noregs Mållag ut ein rapport med tittelen *Norsk i EU*. Samskipnaden Noregs Mållag, som arbeider for å fremja nynorsk i samfunnet, interesserte seg sterkt for tilhøvet mellom Noreg og EF før folkerøystinga i 1972 og fornya interessa ved den nye medlemskapssøknaden. Ut frå ei nokså sams meining om at tilslutnad til EF og EU ville tene nynorsk dårleg, har Noregs Mållag hatt som vedteken politikk å arbeide for å hindre at Noreg skulle gå inn som medlem. Einskilde avvikande målfolk har sjølv sagt funnest, alt etter noko nyanserte syn på dei politiske verknadene av medlemskap, og kan hende etter noko ulik vektlegging av kor viktig nynorsk er i høve til andre omsyn som ein vil ta omsyn til.

Noregs Mållag fekk økonomisk stønad av eit råd for samfunnsforskning (NORAS) for å gjera ei gransking av og koma med ei tilråding om norsk i EØS og EF (seinare EU). Då laget bad Olav Randen om å gjera arbeidet med undersøkinga, var valet av person gjort i tråd med det laget hadde stått og stod for i det europeiske spørsmålet. Olav Randen er av utdanning magister i sosiologi, men lever av å vera bonde med sau og geiter i Ål i Hallingdal. Han har markert seg i mykje samfunns- og politisk debatt med sterke synsmåtar, ofte så langt ut på venteresida som det er råd å koma. Samstundes er han også merkt av å ha gammalt hallingbondeblod i årene, noko som vil seia at han har beina fast planta på norsk jord. Sjølv karakteriserer han seg som både revolusjonær og konservativ, mest det fyrste (Dag og Tid 4.8.94). Han har vore sterkt engasjert i miljøspørsmål. Randen arbeidde med *Norsk i EU* særleg hausten 1993, og rapporten kom ut fyrst på året 1994. Det er ikkje av vegen å nemne litt om denne rapporten enno, for det han kan fortelja om korleis denne fløya såg på språksaka ved den norske medlemskapssøknaden, kan truleg kaste lys over noko av bakgrunnen for at folkerøystinga i Noreg fekk eit anna utfall enn røystingane i Finland og Sverige. Ei anna side er at somt av innhaldet framleis kan vera aktuelt for Noreg av grunnar som er nemnde ovanfor, fordi Noreg er eit land i verda (som ein tidlegare norsk statsminister ein gong sa) og eit land i Europa, og fordi vi får å gjera med EU gjennom EØS.

I forhandlingsresultatet mellom dei nordiske landa og EU

vart det godteke at kvart av språka finsk, norsk og svensk skulle få same status som offisielt EU-språk som kvart av dei tidlegare ni språka. Lik mange andre som har skrivne om dette, kom også Randen inn på kva for allment språkleg-administrative verknader utvidinga ville ha. Med dei forandringane som følgjer av at Noreg altså ikkje blir medlem, gjeld desse føresetnadene og rammevilkåra framleis. Med alle dei nordiske landa som medlemmer ville det ha vorte tolv offisielle språk i EU, og det ville ha ført til at det måtte tolkast og omsetjast frå og til tre fleire språk. Kva følgjer det ville ha for tolketenesta med 132 omsetjingsvegar (12 x 11) i staden for 72 (9 x 8), er det visst ingen som har klårt for seg. Etter den 28. november er det aktuelle talet ikkje lenger 132, men 110 (11 x 10). Ymse andre tal seier noko om dimensjonar og omfang av papir- og talemølla i den administrative verksemda. Etter ei kjelde frå 1990 nemner Randen (1994:67) at den samla EF-lovgjevinga då var kring 100 000 sider av EF-Tidende (som svarar til det dobbelte talet av A4-sider), og at rådet berre i 1992 vedtok meir enn 4000 nye forordningar. Eit par andre tal som kan illustrere omfanget, er at det er 235 tilsette i den danske omsetjingstenesta, og at heile tolke- og omsetjingstenesta for EU tek 35-40 % av administrasjonsbudsjettet. Med utvidinga vil det bli bruk for fleire tolkebur og fleire kanalar på høyretelefonane, noko som vil auke kostnadene, skapa praktiske problem og kan hende også vil bli vanskeleg for teknologien. Den svære arbeids- og dokumentmengda kan gjera språkspørsmålet så presserande at sjølve forståinga av offisielt språk må revurderast. Det vil i så fall berre skunde på det som alt finst av praksis eller utvikling i retning av at engelsk og fransk er dei to rådande EU-språka.

Dei nye medlemmene frå Norden vil i kraft av § 217 i Romatraktaten og språkforordninga frå 1958 vera inne med kvart sitt språk, og med det få vetorett mot forandringar av språkstoda. Det ligg elles i sjølve systemet at språkreglane i EU vanskeleg kan forandrast ved noko vedtak, for her vil alle på ein eller annan måte stå mot alle. Fransk har prestisje og alders tyngd, og institusjonane er lagde til fransktalande byar. Engelsk er verdsspråket og sig fram av si eiga tyngd, tysk har dei fleste EF-borgarane, og italiensk og spansk er også språk med mange

brukarar. Og kvart språk vil sjølvsagt bruke veto mot å bli spelt ut over sidelina.

Ved denne utvidinga kan ein likevel tenkje seg at det blir reist spørsmål knytte til bruken av dei nye språka. Både frå nokså høgt hald i EU og av folk som har hatt ordet i den nordiske debatten, har det vore nemnt at det måtte greie seg med skandinavisk i staden for tre nordiske språk i EU. Det ville vera naturleg å grunngje ein slik tanke med at desse språka er så innbyrdes forstålege at det i Nordisk råd ikkje trengst tolking anna frå og til finsk. Det kan bli drege inn at engelsk var det einaste arbeidsspråket i EFTA, som dei nye medlemene kjem frå, og at engelsk har stått sterkt i EØS. Dei som rekna med at dei nye språka ville skapa samanbrot i EU, heldt også fram med å diskutere kva som kunne bli det eine nordiske språket: dansk – fordi dansk alt er inne; svensk – fordi svensk har dei fleste brukarane; eller før den 28. november 1994: norsk bokmål – fordi somme seier at det skal vera lettast å forstå. Utvidinga vil få noko å seia for alle dei offisielle språka, også dei som har vore med i EF og EU før. Stoda vil bli annleis med elleve enn med ni.

Randen skriv ein stad (s. 102) at framtidsvegen for EF er å harmonisere, ikkje berre lover og standardar for all slags produksjon, men også språk og tankar. Han hermer eit norsk statssekretærutval som gav att det dei oppfatta som målet for utdanning og opplæring i EF, på denne måten:

Utdanningens funksjoner er i første rekke å skape en høyt kvalifisert arbeidskraft som kan bidra til den økonomiske vekst og bidra til en utvikling innen EF som gjør det mulig å hevde seg i konkurransen først og fremst med USA og Japan.

Saman med dette går som eitt delmål å skapa større forståing for fellesskapet, eit nytt økonomisk medvit og ein sams EU-identitet. Eit tredje mål er å fremja mobiliteten av folk og idear.

Med bitande ironi skriv Randen (her noko fritt attgjeven) at desse statssekretærene, som hadde slik sans for det effektive og

for å tevla med USA og Japan, eingong sjølve i ei fjern fortid hadde vorte utdana i ein skule med grundtvigske perspektiv over livet, og etter ein gammal norsk modell der målet for opplæringa ikkje var noko mindre enn at elevane skulle bli gagns menneske. Då Noreg fekk ny mønsterplan for grunnskulen i 1987, vart det lagt ned eit enormt arbeid i høyrings- og omformingsrundane. I Maastricht-traktaten derimot vart dei to artiklane 127 og 128 i utdaningskapitlet ikkje sende til høyring hjå nokon, for kommisjonen og toppmøtet forma han ut slik han endeleg skulle vera.

Lat meg skyte inn i referatet av Randen, men i tråd med han, at den norske motmeldinga *Norge og EU* (s. 203) kommenterer utdaningskapitlet i Maastricht-traktaten med å seia at det er verdt å merke seg det som *ikkje* står der: Det står ingen ting om at utdanninga eller opplæringa skal gje personleg og fagleg utvikling, ingen ting om toleranse eller fagleg kvalitet. Sitat: «EFs utdanningspolitikk går i hovudsak ut på å lette tilpasninga til forandringar i næringslivet.»

Randen nemner i ein fotnote Danzin-rapporten, som det forresten vart gjeve ei minnerik innføring i på EF-møtet i København hausten 1993. Etter den er idealet eit språk der ord og uttrykksmåtar tyder det same i kvart språk, slik at dei lett kan manipulerast med av elektroniske hjelpemiddel (Danzin 1992). Slike framtidsperspektiv har Randen liten sans for: «Men då blir dei òg språk utan lukt og smak, språk som ikkje kan spegle av folks liv.» Det er verdt å hefte seg ved at ein så nøktern og veldisiplinert dansk språkforskar og kulturkoryfé som Jørn Lund nyleg har kome med tilsvarande synsmåtar på dei språklege vyane frå Danzin og gruppa hans: «Forestiller man sig en gennemført leksikal standardisering, indebærer det tillige en mental standardisering af de talende.» (Lund 1993:91)

Og for å sitere ein heil passus hjå Randen, som kan gje eit inntrykk av dei mest ironiske (og minst saklege) passasjane, for slik var også den norske EU-debatten i 1994:

Dansk og norsk og aller mest nynorsk er altså upraktisk. Men like viktig er det at språka er politisk uheldige. For dei gjer at folk kan kome til å tenkje andre tankar, til å reagere

anormalt, til å utvikle avvikande litteratur og politiske oppfatningar som kan gjere det vanskelegare for fellesskapet å hevde seg i tevlinga med USA og Japan. (s. 102f.)

Eit vidt perspektiv kjem fram ein stad der Randen skal svara på kvifor Noreg er ein nasjon. Han viser ikkje berre til nasjonalismeforskarar som Ernest Gellner, Adam Smith og dei norske Kåre Lunden og Øyvind Østerud, men også til den franske historikaren Renan, som definerte ein nasjon som ei dagleg folkerøysting: «une plesbiscite de tous les jours». Han siterer jamvel ei strofe frå ein salme av Grundtvig, før han byggjer opp til eit kjenslefyllt crescendo om det varande i å vera fødd inn i ein nasjon, når ein ser det med nordisk-skandinaviske augo:

Men blir det ikkje då eit subjektivt, individuelt spørsmål om ein høyrer til ein nasjon eller ikkje? Den som er oppvaksen i Noreg, kan ikkje velje vekk det norske. Han eller ho kan rettnok flytte til Sverige og kanskje bli meir svensk enn norsk på tjuve år og til Finland og – dersom vedkomande har lett for språk – bli meir finsk enn norsk på ti år. Men vi kan aldri bli tunisiarar eller inuitar, vi vil alltid vere framande der. Ikkje først og fremst fordi vi manglar tunisiarens pigmentproduksjon og inuitens tronge naseborer og augeopningar, særdrag som er avla fram gjennom tusenårs «survival of the fittest», men som kanskje kan kompenseras med hudkrem i det første høvet og anorakk med ulveskinnslette i det andre. Men først og fremst fordi vi manglar deira kultur og røter, grodde djupare gjennom generasjonar. Difor vil vi alltid vere framande og hjelpelause. Først neste generasjon vil få det nye landet som ein nasjon, men også dei med handikapp. (s. 116)

Norsk i EU er ei bok på 132 sider. Undertittelen er «Ei gransking av kva følgjer ei norsk tilslutning til EØS og EU kan få for norsk skriftspråk og talemål». Sidene er store, og det er mykje innhald på dei. I framstillinga av fakta er rapporten objektiv og solid, bygd på store kunnskapar om emnet, brei kjennskap til dei relevante grunnlagsdokumenta, den adminis-

trative praksisen og den politiske tilstanden i EU. I vurderingane og dei politiske avvegingane har Randen drege dei slutningane som ein skulle vente etter samfunnssynet og den tidlegare verksemda hans. Men også i dei politisk argumenterande delane blir ein slegen av dei store kunnskapane og det vide utsynet til denne sau- og geitebonden.

Språksaka sommaren 1994

Då eg sommaren 1994 vart beden av eit blad om å skrive om sjansane for norsk i EU, måtte eg tenkje på det kloke ordet av ein danske (som ikkje skal vera Kumbel eller StormP) om at det er vanskeleg å spå, særleg om framtida. At spådomar om språk ikkje er minst vanskelege, skjønner ein når ein tenkjer på det alvorlege fenomenet språkdaude (Wiggen 1995). Endå det ytterpunktet ikkje er relevant her, kan det nemnast i samband med språkkontakt og internasjonalisering, saman med ei påminning om at det finst mange nivå mellom daude og blømande liv.

Eg trur ikkje at vilkåra for språket vårt utanfor EU vil bli så ulikt stoda om vi hadde vorte med der. Internasjonaliseringa, også den språklege, vil naudsynleg nok gå sin gang. Det er noko vi må ta omsyn til og stelle oss inn etter i alle fall.

Den største utfordringa og den største vansken knyter seg truleg til om vi vil greie å halde norsk oppe på alle område der språket har vore brukt før, eller om språket vårt vil tapa visse område og eventuelt – etter Telemans (1989:20) nemningsbruk – bli eit B-språk på somme felt, men det gjeld anten vi hadde gått inn i ein politisk union eller ikkje. Dette gjer seg gjeldande i næringslivet, der det har vorte meir og meir vanleg at verksemder og store føretak bruker framandspråk fordi teknologi, handel og marknader er internasjonale. Det gjer seg gjeldande i vitenskapleg forskning, fordi innsamlinga av ny kunnskap er internasjonal, og det slår inn på høgare undervisningsteg fordi mykje faglitteratur er skriven på framande språk, og fordi studentane på grunn av internasjonale utvekslingsprogram også har andre morsmål enn norsk. Andre grunnar kan sikkert peikast ut for dei einskilde felta. Alt dette skal eg likevel ikkje gå meir inn på her, for eg har både skrive og tala om det før på

nordiske språkmøte og i nordiske blad. Noko blir likevel nemnt til slutt i denne artikkelen.

Det særlege for norsk språk innanfor EU ville ha knytt seg til bruk eller ikkje-bruk av norsk i dei ymse EU-organa, korleis bruken av norsk i desse organa eventuelt ville ha vorte, og korleis den bruken ville ha verka inn på norsk i det heile. Noko kan vi få å vita om kva vi har sloppe unna eller tapt, ved å studere røynslene som Danmark har gjort i EF i ein bolk av noko meir enn tjue år. Litteraturen om dansk i EF syner at forfattarane til dels har lagt vekt på ulike sider. Allan Karker (1993) poengterer at EU er den av alle internasjonale samskipnader der dansk verkeleg kan brukast og blir brukt, og han meiner at omsetjarane og tolkane innanfor EF-organa har brukt og bruker dansk på ein god måte. Carol Henriksen ved Universitetet i Roskilde, som har arbeidt med dette spørsmålet som etterutdanar for tolkar i Brussel, har drege fram nokre tvilsame sider ved bruken av dansk og ved vilkåra for å bruke dansk i Brussel og tilsvarende stader (Henriksen utan år og 1991). Ein annan dansk forskar, Ole Togeby (1991), har brukt dansk EU-språk til å illustrere vanskanane med å omsetja. For å kople Carol Henriksen til den norske debatten og det eg nettopp har gjort greie for, så var ho sommaren 1994 hovudtalar på landsmøtet i Noregs Mållag. Det kan vel hende at ulik allmennpolitisk haldning og tilnærming har hatt noko å seia for ulik vektlegging og tolking hjå dei danske granskarane. I så fall er det noko vi er kjende med også på det norske berget, ikkje minst i EU-debatten vår. Det vi kan seia visst, er at dansk ikkje er noko hovudspråk i Brussel eller andre stader nede på kontinentet. Det ville heller ikkje norsk ha vorte.

Ein norsk kommentator, den tidlegare kulturministeren Lars Roar Langslet (1994) drog frå den etterdepartementale utviklingsposten sin dansk inn i debatten saman med ei allmenn utsegn om kulturverdien av det EU vil føre inn på oss av språk. Som dette sitatet syner, set han ikkje den litteraturen høgt:

Andre advarer mot det voldsomme press som våre to sprog ville komme under i EU. Hva slags press? EUs eneste befattning med sprog er at EU-dokumenter må oversettes, selv

når nesten ingen leser dem. For norsk sprog og skriftkultur er det like irrelevant som dagens strøm av rundskriv fra departementene. Har noen sett at danske forfattere skriver dårligere dansk etter at Danmark kom inn i EF?

Det særleine for norsk, anten ein jamfører med dansk og svensk eller med EU-språk i det heile, er som nemnt tilhøvet mellom nynorsk og bokmål, slik det er regulert i mållova. Så lenge norsk medlemskap i EU var mogeleg, var det forvitneleg å sjå korleis styremaktene våre stelte seg til mållova, ut frå alvoret dei la for dagen då dei presenterte den saka i Brussel. Ein fekk sjå korleis dei tenkte seg at mållova ville verke om ho altså skulle praktiserast i internasjonale organ utanfor Noreg. Det er nokså velkjent at mållova er vanskeleg å etterleva her i landet. Korleis skulle ein ta vanskaner med mållova når ho skulle gjennomførast utanlands? For det fyrste heldt vi det for sjølvstakt at EU ikkje ville rekne med meir enn eitt norsk språk, og det slo til. Det skulle vera eit indre norsk spørsmål å handtere tilhøva innanfor norsk og eventuelt å setja mållova ut i livet i EU.

Sommaren 1994 kom det eit førebod om ei viss side av dette. Det norske språklege mangfaldet såg nemleg ut til ha vorte vakkert introdusert i EU då, på det Dagsrevyen 11.7.94 kalla «brei hedmarksdialekt». Det var ved eit møte finansministrane i EU hadde i Brussel. Ei rekkje av meldingar som dei spesielt interesserte blada Dag og Tid og Norsk Tidend kom med om sommaren, tyktest å bera bod om at dei i Brussel då var intenst opptekne av å tryggje gjennomslag for den norske mållova i EU. Somme som følgde med, kjende nok at dei ikkje måtte lata seg riva med av den gode trua i meldingane, for det kunne snart syne seg at ein var for godtruen. Men det var tankevekkjande for interesserte nynorskfolk at styremaktene våre ei tid let til å vera mykje meir opptekne av å gjennomføre mållova i Brussel enn i Oslo.

Det var ymist anna å vera skeptisk til. I nr. 2 for 1994 av Norsk Tidend (29.6.), meldingsblad for Noregs Mållag, kunne ein lesa at kvar av dei europeiske tolkaner som skulle formidle norsk til EU-organa, hadde «perfekte kunnskapar i minst fem

språk», og dei hadde «imponerende» norskkunnskapar. Desse tolkane hadde heller ikkje særlege vanskar med å skjønna norske dialektar, endå dialektane på Møre rett nok ikkje skulle vera så heilt enkle å baske med. I alle fall hadde han som skreiv om dette, gode voner om at det skulle rette seg fordi tolkane ut på sommaren skulle på eit fire vekers intensivkurs i Oslo og der kom til å høyre «dialektar «live» [!] på gata». Dette galdt altså folk som skulle omsetja til andre språk frå norsk tale. Eg er ikkje heilt trygg på at ikkje viktige nyansar i den politiske budskapet kunne bli borte, og det budskapet frå fleire enn politikarar frå Møre og Romsdal. Der ville vel Talleraas ha vore ei verre nøtt enn Bondevik (som forresten alt har ein periode som utanriksminister å sjå attende på). I farten var det dei to politikarane eg kom på frå det vanskelege fylket.

Om vi hadde kome med i EU, måtte dei i Brussel (og andre EU-hovudstader) ha produsert mengder av omsetjingar til norsk frå hovudspråka fransk og engelsk. Det same har dei drive med i UD her i landet i lang tid. Om det arbeidet kan vi fyrst slå fast at produksjonen til no har vore berre på bokmål. Freistnader på å minne om mållova har vore like verknadslause som freistnadene på å få OL-arrangørane på Lillehammer til å bruke nynorsk der. Jamvel undervisningsmaterieil for skulen sende OL-arrangørane berre på bokmål, og det også til nynorskskular. Då dei vart minte om at det finst elevar som har nynorsk til opplæringsmål, var dei sjølv sagt ikkje uviljuge til å laga tilfang på nynorsk. Men det var dessverre ikkje mogeleg, for det eine fordi dei ikkje hadde pengar, og for det andre fordi det var mindre aktuelt: Olympiaden var nemleg over før det kunne bli gjort noko for å rette på skeivskapen og uretten. Det var noko rart at det då, etter som det lyddest, skulle bli noko reint anna i Brussel. Etter meldingar i Dag og Tid såg ut til å bli reint eineståande vilkår for folk som kunne omsetja til norsk, og kunnskapar i nynorsk var særleg vektlagde. Mistrua ein kjende til slike meldingar, bygde på solide røynsler frå eit liv med mållova her heime.

Finansminister Sigbjørn Johnsen tala altså «brei hedmarksdialekt» på eit viktig møte i Brussel. Noka snøgg og spontan forståing kunne han ikkje rekne med. Om budskapet hans skul-

le gå inn, laut han i staden lite på tolkane som formidla han vidare. Det skulle ikkje vera vanskeleg å finne tilfang til å underbygge ein påstand om at tolking er så vanskeleg at tolkar ikkje alltid er å lite på, endå om dei ikkje har tilleggsproblem fordi det trengst spesiell kompetanse i dialektar. Ein talar som skal ta omsyn til at tolkar skjønner og omset rett, vil gjerne måtte skjera ned på talfarten. Det tarv ikkje politiske talarar i USA og Japan, og det var då dei landa vi skulle tevla med som EU-partnarar. Røynslene andre land har gjort til no, syner at det i mange høve vil vera naudsynt for ein politikar ute i Europa å kunne bruke eitt eller fleire hovudspråk, om han eller ho skal gjera seg gjeldande slik det er ynskjeleg. Om dei ni offisielle språka er like, er det nokre som er likare enn dei andre. Det gjev grunn til ettertanke at dugleik i framande språk var ved å bli ein føresetnad for å kunne gjera like for seg som norsk politikar. At det kan vera vanskeleg nok å drive politikk på morsmålet, skulle vi ikkje leite lenge etter døme på. Mykje av den internasjonale politiske infrastrukturen, i Brussel og andre stader, blir forresten lagd til rette ikkje i møterom og ved offisielle forhandlingar, men i korridorane, slik det var i Stortinget då Nils Kjær skreiv *Det lykkelige valg*. Der og på bankettane kjem ein ikkje langt med anten Hedmarks- eller Frogner-dialekt. Eg går ikkje vidare med dette, for det er meir eit allment politisk enn eit språkleg eller språkpolitisk spørsmål.

Utanfor Europaunionen

Etter år i uvisse som munna ut i ein lang sommar og haust i strid og kamp og i eit spennande val, vart det klårt at Noreg skal vera utanfor Europaunionen. Den avgjerda bergar oss likevel ikkje frå å måtte leva med eit språkpress utanfrå. Internasjonaliseringa, også av språk og annan kultur, vil gå sin gang. Påverknaden frå angloamerikansk språk og kultur slår ulikt inn på ymse samfunnsområde, og det gjer noko av den usemja som i dag finst om kvar vi står og går. Somme språkfolk som les skjønnlitteratur og artikkelstoff i aviser og tel prosentar av ordmassen der, er ikkje særleg imponerte eller skremde av det dei finn eller ser. Dei kan nok ha rett på éin måte, endå om dei tek i miss på andre måtar. I alle høve må ein hugse på at særskilde

område av samfunnslivet og språklivet er mykje meir utsette enn andre.

Det har etter kvart vorte meir og meir klart at det er situasjonen på visse område der engelsk trengjer fram, som kan gje grunn til otte, meir enn den påverknaden og det presset som alle må leggje merke til. Frå 1989 har Norsk språkråd arbeidet imot det rådet ser på som uturvande og uheldig framandspråksbruk i norsk gjennom eit særskilt tiltak som har vore kalla Aksjonen for språkleg miljøvern. Moralsk og økonomisk stønad til arbeidet har kome frå Kulturdepartementet under statsrådar i fleire regjeringar. Denne aksjonen er velkjend, så eg skal ikkje gå mykje inn på korleis arbeidet har vorte drive. Eg vil likevel nemne det tiltaket som kan hende har vorte best motteke av ålmenta og har gjeve mest spontan oppfølging: arbeidet for å få folk til å bruke norske namn og nemningar på verksemdar av ymse slag. Med to valde døme har det vore om å gjera å få namnsetjarar til ikkje å kalle det nye hotellet Heartbreak (men noko anna) og til å kalle frisørsalongen Villlokk og ikkje Hearshop (!). Dette arbeidet har engasjert rettenkjande menneske mange stader i landet gjennom år no.

For å få større kunnskap om stoda på eit visst felt har Norsk språkråd gjort eit utprøvande tiltak, som eg skal nemne noko om. Hausten 1992 vedtok styret i Språkrådet å undersøkje korleis det er med framandspråksbruk på området forskning og høgare utdanning. Bakgrunnen var meldingar om at engelsk i aukande grad blir brukt som munnleg undervisningsspråk i visse tekniske fag og samstundes meldingar om ymse slags reaksjonar på dette. Språkrådet sende ut eit spørjeskjema til alle universitet og høgskular i landet. Ikkje alle dei spurde svara, men det kom trass alt inn svar frå 218 undervisningsinstitusjonar, som saman står for undervisninga til 96 222 studentar, det vil seia om lag 60 % av studentmassen. Av studentane er 3 % frå land utanfor Skandinavia.

Ikkje uventa er engelsk det framandspråket som blir brukt mest i undervisninga (97 % av framandspråksundervisninga). Som grunn blir særskilt utanlandske førelesarar eller utanlandsk faglitteratur nemnde. Fagtilhøyrsla hadde mest å seia for bruken av framandspråk. I økonomiske fag stod engelsk særleg

sterkt. Dei har 10 % av all undervisning, men svarar for 34 % av framandspråksundervisninga. Motsett hadde lærarstudentane, som er den største faggruppa, 19 % av studentane og 1 % av framandspråksbruken. Ved eksamen vart framandspråk mest brukt fordi somme studentar rådde dårleg med norsk. Litt under ein halv % hadde engelsk til munnleg eksamen, og litt under 2 % hadde skriftleg eksamen på engelsk. Ved nokre lærestader vart det brukt engelsk fordi studiet førte fram til ein utanlandsk grad. Ein notert auke av framandspråksbruken i 1994 skal ha som grunn den aukande massen av ikkje-skandinaviske studentar som kjem til oss gjennom ERASMUS-programmet.

Norsk språkråd har gjennom lang tid arbeidt med planar om ein konferanse for å vinne større kunnskap om språktilhøva på ymse område av samfunnslivet. Etter ei lang og mødesam planlegging vart denne konferansen halden på Lysebu 13.9.94 under nemninga «Norsk som framtidsspråk i arbeidsliv og næringsliv». Med denne konferansen ville Norsk språkråd rette søkjelyset mot det mogelege framtidsperspektivet at framandspråket engelsk kan overta som bruksspråk i viktige delar av norsk arbeids- og næringsliv. Det hadde lukkast å få 70-80 travelt opptekne folk frå ei rad samfunnsområde til å møte fram. Andre hadde meldt om stor interesse for emnet, men hadde nok ikkje prioritert konferansen i samsvar med interessa. Likevel må resultatet av konferansen seiast å vera svært bra, og det vil jamvel seia betre enn dei som stelte med han i rådet, hadde våga å vone. Her er det ikkje plass til å gje noka utførleg melding om det konkrete opplegget og gjennomføringa. I staden må eg vise til rapporten frå konferansen, som vil koma ut som eit nummer i ein ny skriftserie utgjeven av Norsk språkråd. Etter planen i desember 1994 skal han innehalde opnings- og avslutningsorda til leiaren for Norsk språkråd, professor Tove Bull, og vidare ni foredrag, tre på kvart av dei tre emneområda som var sette opp: «Norsk og engelsk i arbeidsliv og næringsliv», «Praktiske problem og behov» og «Hvilke tiltak kan og bør settes i verk?».

To av dei mest forvitnelege innslaga på konferansen kom frå folk som arbeider «på gølvet», men på ulike golv i noko ulike verksemder. Tillitsvald Jørn Egil Bøe frå Norsk Olje og

Petrokjemisk Fagforbund/Mærsk Drilling fortalde om «Engelsk som kvardagsproblem på golvplan på ein norsk arbeidsplass». Han kom med slåande opplysningar om framandspråksbruk som problem på fire felt: for tryggleiken, for det faglege arbeidet, for arbeidsmiljøet og for det sosiale miljøet. Redaktør Harald Rise, som har arbeidt som informasjonssjef i Ulstein-konsernet fortalde om korleis dette konsernet arbeider for å utnytte tradisjonane i det lokale miljøet til beste for verksemda, ikkje minst ved å søkje samarbeid med skulen alt frå tredje klasse i folkeskulen. Festet i den heimlege kulturen er noko dei så byggjer på også når dei vender seg utover mot verdsmarknaden, der engelsk sjølvstøtt er heilt naudsynt. Nett det at denne verksemda ligg utanfor dei store sentruma, gjer henne kanskje særskilt interessant. Einar Flydal, forskar ved Televerket, gjorde greie for nyvinningar i datateknologien og presenterte mellom anna ein bilettelefon med norsk tekst.

Litteratur:

- Aftenposten* for 6.9.1994. Morgonutgåva. Oslo.
- Avtale om Det europeiske økonomiske samarbeidsområdet*. Uoffisiell norsk tekst (Forkorta versjon). 1993. Oslo.
- Berlingske Tidende for 3.5.1994. København.
- Dag og tid*. Nynorsk vekeavis. Ei rad nummer frå 1994. Oslo.
- Danzin, A. 1992: *Opbygning af en europæisk sproglig infrastruktur. Rapport udarbejdet af A. Danzin og ekspertgruppen for Kommissionen for de Europæiske Fællesskaber*. København.
- Henriksen, Carol 1991: «Danske EF-oversættelser. Hvordan ser de ud, set med danske øjne? Og hvorfor ser de ud som de gør? I *terminologie & traduction*, nr. 3.
- Henriksen, Carol utan år: «Translation and the Minority Languages of the European Community. Reflections based on the Danish Experience.» Manuskript.
- Karker, Allan 1993: *Dansk i EF – en situationsrapport om sproget*. Nordisk Språksekretariats Skrifter 16. København og Nordisk Språksekretariat. Oslo, 1993.
- Langslet, Lars Roar 1994: «Det viktigste i EU-saken er helheten». I *Aftenposten*, morgon 6.9.
- Lund, Jørn 1993: – *med sproget som indsats*. København. *Norge og EU. Virkninger av medlemskap i Den europeiske union*. Nei til EU 1994. Oslo.
- Norsk språk i EF og EØS*. Rapport av ei arbeidsgruppe i Kulturdepartementet. [Oslo 1993.]
- Norsk Tidend*. Meldingsblad for Noregs Mållag, nr. 2 og 3 1994. Oslo.
- Randen, Olav 1994: *Norsk i EU*. Noregs Mållag 1994
- Stortingsmelding nr. 40 1993-94: Om medlemskap i Den europeiske union.
- Teleman, Ulf 1989: «Det nordiska språksamarbetet. Idéer och framtidsuppgifter». I *Språk i Norden* 1989. Nordisk språksekretariat.
- Togeby, Ole 1991: «Ordret oversættelse duer ikke om oversættelse i EF». I *terminologie & traduction*, nr. 3.
- Venås, Kjell 1992: «Nynorsk mål i eit integrert Europa». I *Språk i Norden* 1992. Nordisk språksekretariat.
- Venås, Kjell 1993: «Dansk i EF», i *Dag og Tid*, nr 25, og «Ny bok om dansk i EF», i *Nordisk Kontakt*, nr. 7-8.
- Venås, Kjell 1994 a: «Norsk språk og Europaunionen». I *Mål og makt*, nr. 4, s. 3-15. Oslo.
- Venås, Kjell 1994 b: «Ein rapport frå den norske EU-debatten» (melding av Olav Randen: *Norsk i EU*.) I *Mål og makt*, nr. 4 s. 58-61. Oslo.
- Wiggen, Geirr 1995: «Språkdød». I *Apollon*. Tidsskrift fra Universitetet i Oslo. Nr. 1/1995 – 5. årgang. Oslo.